

Davlat va jamiyatni boshqarishda liderlik qobiliyati**Qayumova Mohichehra**

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kundagi davlat va jamiyatni boshqarishdagi liderlik qobiliyati shuningdek rahbarlikdagi boshqarish jarayoni qiyinchiliklari haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: rahbar, ma'naviy, davlat, jamiyat, liderlik, qobilyat, madaniyat, boshqaruv jarayoni

Lidersiz hech bir guruh faoliyat ko'rsata olmaydi desak bo'ladi. Liderni malum maqsad uchun kishilar guruhini birlashtira oladigan shaxs sifatida qarashimiz mumkin. Liderning asosiy vazifasi insonlarni o'zining orqasidan ergashtirgan holda yagona maqsad doirasidagi vazifalarni yechish uchun guruh a'zolari o'rtasida samarali munosabatlarni o'rnatishdan iborat.¹ Ya'ni lider- insonlardan iborat tizimni tartibga soluvchi element hisoblanadi. Liderlikka vaqtincha erishish ham mumkin, ammo haqiqiy liderni keyingi olg'a qadamlar bilan o'zgartirib bo'lmas sodiqlik ajratib turishini bilamiz. Bizga ma'lumki, har bir inson katta mo'jiza, uning biz ko'rmagan bilmagan va albatta ochilmagan qirralari bor yoki bo'lishi mumkindir. Liderlik - kuch ishlatishga asoslanmagan hokimiyat hisoblanadi. Liderlar qayerdan vujudga kelishini hech kim bilmaydi, lekin tashkilotlarda, maktablarda liderlar yuzaga kelishi bilan ishlar yurishib ketishini hammamiz bilamiz. Liderlik bu alohida shaxs, shu bilan birga guruhga ta'sir ko'rsata olish qobiliyati bo'lib, barchaning harakatlarini tashkilot yoki sinf maqsadlariga erishishga yo'naltiradi, inglizcha lider "rahbar; "qo'mondan»; "yo'lboshchi; "yetakchi» deb tarjima qilinadi.² Yetakchilik va boshqaruv haqida so'z ketganda, buyuk tarixiy shaxs, o'rta asrning yirik davlat arbobi, mohir sarkarda, kuchli va markazlashgan davlat asoschisi, ilm-fan va madaniyat homiysi Sohibqiron Amir Temur xususida alohida to'xtalib o'tish joiz. U odob-axloq, iymon- e'tiqod ta'lim-tarbiya sohasida yuksaklikka erishgan buyuk siymolardan biri hisoblanadi. Jahonga mashhur bo'lgan "Temur tuzuklari" da³ uning ibratli, hayotiy pand-nasihatlarini va purma'no o'gitlarining teranligi, ta'sirchanligi yaqqol namoyon bo'ladi. Bu asarni davlat boshqaruvida, yoshlarda liderlikka xos xislatlarni va boshqaruv mahoratini shakllantirishda beqiyos xazina- qo'llanma, deya olamiz. Ma'lum muammoni yechishda guruh liderni ilgari suradi. "Lider" tushunchasi "maqsad" tushunchasi bilangina ahamiyat kasb etadi. Lekin bu maqsadga o'zining harakatlari bilangina erishish liderlikka xos emas. Liderlikning tarkibiy qismlaridan biri liderga ergashuvchilarining mavjud bo'lishidir. Tashkilotchilik qobiliyati - bu birinchidan, jamoani uyushtira olish, va jamoani jipslashtira olish: ikkinchidan; o'zini shaxsiy ishini to'g'ri tashkil qila olish qobiliyatidir. O'z ishini tashkil qila bilish deganda, uning o'z ishini to'g'ri rejalashtirib, uni nazorat qila olish nazarda tutiladi. Jamoa faoliyatini va o'z faoliyatini rejalashtirish qobiliyati rahbar uchun muxim bo'lgan talablardan biridir. Rahbar mavqeyi sifatida shaxsda egalik xususiyatini shakllantiradi. Boshqarish bevosita jamoaga qaratilgan bo'lib, uning psixologik natijasi o'zlikka nisbatan xurmat, o'zlikni anglash, qadrlash

¹ O'zbek tilining izohli lug'ati. –T. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2013. 497-b.

² Chemers M. (1997) An integrative theory of leadership. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. ISBN 978-0-8058-2679-1

³ 3. K.Turaev Yoshlarda liderlik qobiliyatini rivojlantirish. Yangilanayotgan jamiyatda yoshlarning ijtimoiy faolligi: muammo va yechimlar. Respublika ilmiyamaliy konferensiyasi maqolalar to'plami. –T. 2020. 14-b.

kabilarni vujudga keltiradi. Har bir lider yoki boshliq o'zicha individual va qaytarilmasdir. Buning boisi xar bir boshliq o'z ish faoliyatini, boshqaruv faoliyatini o'ziga xos tarzda tashkil etishidir. Boshqarish faoliyatida liderlik, lider - rahbar sotsial psixologik fenomeniga katta e'tibor beriladi. Liderlik fenomenini tahlil qilishdan oldin avtoritet tushunchasini ko'rib chiqish lozim. Avtoritet (lotincha - xokimiyat, ta'sir ko'rsatish) - sotsial psixologiyada -odam, ijtimoiy guruh, jamoat tashkilotining boshqalarga ta'siri, boshqa odamlar nazaridagi mavqeini anglatadi.⁴ Shaxs, guruh yoki tashkilotning avtoriteti qonuniy, rasmiy yoki norasmiy, ularning norasmiy munosabatlar tizimidagi holatiga bog'liq bo'lishi mumkin. Birinchi holatda avtoritet subyektning ijtimoiy roliga bog'liq bo'ladi, ikkinchi holatda unga atrofdagi odamlarning munosabatiga bog'liq bo'ladi. Aynan ana shu rol va munosabatlardan rasmiy va norasmiy liderlik tushunchasi kelib chiqadi. Liderlik uslubi - lider yoki rahbar tomonidan unga buysunuvchi yoki unga qaram bo'lgan odamlarga ta'sir ko'rsatish uchun qo'llaniladigan usul va metodlar to'plamidan iboratdir Liderlik uslubi Kurt Levin tomonidan taklif qilingan bo'lib u va shogirdlari tomonidan uchta uslub ajratilgan: avtoritar, demokratik va liberal uslublar. Avtoritar rahbar - Avtoritar rahbarda xar bir jamoa a'zolarining qobiliyati, ishga munosabatlari, mavqelariga ko'ra tutgan o'rinlari haqida tasavvur borki, shunga ko'ra u xar bir xodimning ish xarakterlarini maksimal tarzda dasturlashtirib qo'ygan, unda xar qanday cheklanishlar uning ochiq g'azabini keltiradi va buning uchun unda jazolashning turli usublari mavjud. Yana bunday jamoalardan xokimiyat - markazlashtirilgan jamoa rahbari ushbu markazning yakka xokimi - shuning uchun ham bu yerda «mening odamlarim», «mening ishim», «mening fikrim bo'yicha» qabiladagi iboralar tez-tez ishlatib turiladi. Demokratik rahbar - aksincha, bo'ysunuvchilarga mustaqillik, erk berish tarafdori. Ishni ishchilarning shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olgan xolda taqsimlaydi. Bunda u xodimlarning shaxsiy moyilliklarini ham hisobga oladi. Buyruq yoki topshiriq, odatda taklif ma'nosida beriladi. Nutq oddiy, doimo osoyishta, sokin, unda o'rtoqlarcha, do'stona munosabat sezilib turadi.⁵ Biror kishini maqtash, unilavozimini oshirish yoki ishdagi kamchilikka ko'ra, ishga baho berish doimo jamoa a'zolarining fikri bilan kelishilgan xolda amalga oshiriladi. Boshliq yo'l qo'ygan xatokamchiliklarini jamoatchilik oldida bo'yniga oladi va olishdan qo'rqmaydi, chunki undagi mas'uliyat hissi nafaqat yuqori boshqaruv tashkilotlari a'zolari bilan muloqot paytida, balki xodimlar bilan muloqotda ham sezilib turadi va qo'yilgan topshiriq yuzasidan mas'uliyatni boshqalarga ham bo'lib berishni yaxshi ko'radi. Liberal rahbar - bu rahbarning kayfiyatini, ishga munosabatini, ishdan mamnun yoki mamnun emasligini bilish qiyin. Unda ta'qiqlash, po'pisa bo'lmaydi uning o'rniga ko'pincha, ishning oxirgi oqibati bilan tanishish bilangina cheklanadi xolos. Jamoada hamkorlik yo'q. Xodimlar bilan muloqotda bo'lishga to'g'ri kelganda, u doimo xushmuomila bo'lib, odob, axloq normalarini buzmaslikka xarakat qiladi, lekin xech qachon ular bilan tortishmaydilar. Olimlarning fikricha, bunday rahbar ishi olib borgan jamoada barcha ko'rsatkichlar doimo orqada, qo'nim ham yo'q. Masalan, rahbarning mustaqil fikrlilik,

⁴ . Икрамов Р.А., Хожиев Р.Б. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования. № 14 (92). Часть 1. С. 88-90.

⁵ Хожиев, Р. Б., & Норбоева, Д. О. (2021). Ёшлар ижтимоий ҳаётининг когнитив асослари. Academic Research in Educational Sciences, 2(2), 544-555. Hojiyev R.B., Xolmo'minov G.B., Sharipov M.L. (2020) Raising a Harmoniously Developed Generation is a Priority of Democratic Reforms in Uzbekistan // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, №8(5).

topqirlik, tashabbuskorlik sifatлари. Chunki ayrim xollarda xato qilsa ham rahbar original fikrlar aytib, yo'l-yo'riqlar ko'rsata olishi, xar bir ko'rsatilgan fikr, qilingan ishga mustaqil baho bera olishi zarur. Muammolarni hal qilish malakalarning yetishmasligi. Ishlab – chiqarishda har xil xususiyatli muammolar tinimsiz ravishda namoyon bo,lib turadi. Notanish yangi nostandart yondashishni taqozo etuvchi yangicha yechimni talab qiluvchi ijodiylikka asoslanuvchi vositalar bilan qurollanish rahbarning bosh vazifasi hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbek tilining izohli lug,,ati. –T. "O,,zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2013. 497-b.

2. Chemers M. (1997) An integrative theory of leadership. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. ISBN 978-0-8058-2679-1 3. K.Turaev Yoshlarda liderlik qobiliyatini rivojlantirish. Yangilanayotgan jamiyatda yoshlarning ijtimoiy faolligi: muammo va yechimlar. Respublika ilmiyamaliy konferensiyasi maqolalar to,,plami. –T. 2020. 14-b.

4. Икрамов Р.А., Хожиев Р.Б. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования. № 14 (92). Часть 1. С. 88-90.

5. Хожиев, Р. Б., & Норбоева, Д. О. (2021). Ёшлар ижтимоий ҳаётининг когнитив асослари. Academic Research in Educational Sciences, 2(2), 544-555. Hojiyev R.B., Xolmo`minov G.B., Sharipov M.L. (2020) Raising a Harmoniously Developed Generation is a Priority of Democratic Reforms in Uzbekistan // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, №8(5).